

Нада Радужиќи

Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ ПО ПОПISУ 2011. ГОДИНЕ*

Сажетак

У раду се анализира становништво Србије (без Косова и Метохије) према најновијем попису из 2011. године, са посебним освртом на квантитативне и квалитативне етнодемографске промене које су се десиле у последњем међупописном раздобљу (2002-2011). Дат је преглед националне структуре Републике Србије по територијалним целинама (Србија-север и Србија-југ), регионима (Београдски регион, регион Војводине, регион Шумадије и Западне Србије и регион Јужне и Источне Србије), а у оквиру њих по областима и општинама. Истакнут је значај фактора који детерминишу и мењају етничку слику појединих подручја, као што су етнички диференциран природни прираштај, разлике у миграционом салду по националности и промене приликом изјашњавања о националној припадности. Такође, анализа просторног размештаја становништва Србије је показала изражен процес етничке хомогенизације карактеристичан за припаднике појединих етничких заједница. Етностатистички подаци последњег пописа становништва несумњиво су од велике важности јер указују на правац и интензитет промена у етничкој структури Србије што је резултат различите популационе динамике националности, политичких, социо-економских, културних и других чинилаца.

Кључне речи: попис, национална припадност, етнодемографске промене, региони, области, Србија.

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Попис становништва представља најкомплекснију државну статистичку акцију која има за циљ утврђивање броја и просторног размештаја становништва, као и економских, образовних, брачних, етничких, миграционих, фертилитетних и других социо-демографских карактеристика становништва. Пописни подаци су основа за доношење мера популационе, миграционе, мањинске, образовне и других бројних политика и стратегија, као и за израду пројекција становништва.

У Србији је у периоду после Другог светског рата до данас спроведено укупно осам пописа становништва, први 1948. године, затим 1953, а од 1961. године, према препорукама УН ради међународне компарације пописних података, сваких десет година. У складу са тим, претходни попис (2002) требало је да буде извршен 2001. године, али је због политичких околности одложен за наредну годину, да би се са последњим пописом вратили на десетогодишњу динамику (тј. сваке прве године нове декаде).

Последњи попис становништва, домаћинства и станова спроведен је 2011. године, али са одлагањем из финансијских разлога за шест месеци (од 1. до 15. октобра), при чему није спроведен на територији Косова и Метохије (као ни претходни), док је у општинама Бујановац и Прешево (делимично и у Медвеђи) бојкотован од стране припадника албанске националности. Сваки попис несумњиво представља огледало друштвених и политичких прилика у земљи које често имају већег или мањег утицаја и на коначне пописне резултате.

МЕТОДОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

Једна од од главних одлика пописа 2011. године и најважнија разлика у односу на претходни јесте примењен концепт “уобичајеног становништва” за утврђивање укупног броја становника, који је усаглашен са међународним стандардима, а у циљу обезбеђивања међународно упоредивих података.¹⁾ Затим, измена је у методолошкој дефиницији јер су поред избеглих лица, у укупно (стално) становништво укључена, за разлику од претходног пописа, и интерно расељена лица са Косова и Метохије, значајно је већи број

1) Према концепту тзв уобичајеног становништва, “у укупно становништво одређеног места укључена су лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичког момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али са намером да у њему остану најмање годину дана”. Попис 2011. је обухватио исте категорије као и претходни, а једина разлика је у појму *намере да остане* јер од тога зависи да ли ће лице које има пребивалиште у иностранству, а које је у Србији краће од 12 месеци, бити пописано или не (РЗС, 2012).

питања у пописници (нпр. компјутерско знање, ванбрачне заједнице, бескућници, итд), уведена су нека нова методолошка решења, по први пут пописни обрасци били су и на језицима националних мањина и друго.

У овом попису, као и у свим претходним, инкорпорирано је питање о националној припадности,²⁾ важном етничком обележју, на основу кога се могу добити подаци о етничкој структури, затим информације о демографским, социо-економским, образовним, културолошким и другим одликама, као и популационој димамици припадника различитих етничких заједница на простору Србије. Међутим, приликом компарације и анализе етностатистичких података важно је истаћи да на бројност припадника одређене националности поред природног прираштаја и миграционог салда утичу и промене у изјашњавању, условљене субјективним разлозима, као и друштвено-економским и политичким околностима. Поред овога, измене у методолошким приступима и коначним класификацијама, такође, утичу на популациону динамику па је због тога неопходно познавање пописне методологије везано за националну припадност.

Према међународним препорукама ово питање не спада у тзв. основна обележја па свака држава одлучује да ли ће бити икорпорирано у садржај пописа. Питање је отвореног типа, што значи да свако лице има загарантовано право (према члану 47 Устава Републике Србија) да се слободно изјасни (или не изјасни) којој националности припада. Принцип слободног декларисања омогућује промену националне припадности и то привремену (услед политичких, социјалних, психолошких разлога) или сталну (услед асимилационих процеса), што је у већој или мањој мери деловало на демографску динамику свих етничких заједница и промену етничке структуре Србије (Радушки, 2007)

У методолошком смислу, највеће промене биле су код Муслимана који су у пописима третирано као *национално неопредељени* (1948. и 1953), *Муслиман у етничком смислу* (1961), *Муслиман* као конститутивни народ (1971, 1981 и 1991), да би у попису 2002. године, имајући у виду крупне геополитичке промене поред Муслимана била уведена и нова одредница Бошњак, иако је у суштини реч о истом етничком корпусу. У последњем попису (2011) у коначној класификацији наведена су оба модалитета. Битнијих

2) У званичној статистици овај термин се користи у следећем смислу: "народност" (пописи 1948, 1953 и 1961), затим "народност или етничка припадност" (1971), "народ, народност или етничка група" (1981), "национална припадност" (1991), "национална или етничка припадност" (2002) и "национална припадност" (2011), без посебних методолошких објашења, а често су се ови називи користили и као синоними.

статистичко-методолошких промена било је и код Југословена. У почетку су били у најтешњој вези са Муслиманима (1953), затим као лица која се нису ближе национално определила - *Југословени неопредељени* (1961), као посебна група - *Југословени* обухватили су лица која нису желела да се национално изјасне (1971, 1981), да би у последња два пописа (1991, 2002) имали статус национално опредељених лица, у класификацији сврстани одмах иза тадашњих конститутивних народа (Срба и Црногораца). У пописној класификацији из 2011. године прво су наведени Срби, а затим све друге националности по азбучном реду укључујући и *Југословене*. Иначе, увођење ове категорије имало је битног утицаја на промене у бројности других националности.

Генерално, коначне статистичке класификације националности, мада омогућавају садржинску упоредивост података, разликовале су се од пописа до пописа, по редоследу националности, као и по све већем броју модалитета (нпр. 1991. проширена је са Буњевцима, Египћанима и Шокцима, а 2002. још и са Ашкалијама, Бошњацима, Горанцима и Цинцарима). Попис 2011. је специфичан по томе што су први пут предвиђене шифре за одговоре који садрже двојако етничко изјашњавање (нпр. Србин-Црногорац, Србин-Влах, и сл), а у коначни шифарник националности додати су још Јермени, Шопи, Бањашаи и Торлаци.

НАЦИОНАЛНИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ - ПОПИС 2011.

Пописни резултати о националној припадности становништва увек су изазивали велико интересовање, не само научне и политичке, већ и шире друштвене јавности. Подаци о етничкој структури Србије исказани су по први пут (за разлику од 2002. године када су у оквиру Србије наведене три макроцелине: Централна Србија, Војводина и Косово и Метохија) у складу са Уредбом о номенклатури статистичко територијалних јединица, према административној подели (од 1.јула 2011), на две функционално територијалне целине: Србија-север и Србија-југ. У оквиру прве, налази се Београдски регион и регион Војводине, док Србију-југ чине регион Шумадије и Западне Србије, затим регион Јужне и Источне Србије и регион Косова и Метохије (без података). Сваки регион обухвата одређени број области (бивши окрузи) у оквиру којих су сврстане општине.

Према последњем попису у Србији (без Косова и Метохије) регистровано је укупно 7,2 милиона становника и у односу на претходни попис (2002) број становника смањен је за 311,1 хиљада, а основни разлози су негативан природни прираштај, емиграције, као и непотпун обухват становништва, односно бојкот припадника албанске националности у три општине на југу Србије. У погледу националне припадности подаци показују да је Србија мултинационална држава у којој поред Срба, као већинског народа, живе многобројне етничке заједнице изразито диференциране по бројности, историјском и демографском развоју, религији, култури, националној и политичкој еманципацији. У 2011. години, Срби броје 6,0 милиона (83,3%), затим следе Мађари (253,9 хиљада или 3,5%), Роми (148,0 хиљада или 2,1%) и Бошњаци (145,3 хиљада или 2,0%), док остале националности партиципирају испод 1%, а то су Хрвати (57,9 хиљада или 0,8%), Словаци (52,8 хиљада или 0,7%), Црногорци (38,5 хиљада или 0,5%), Власи (35,3 хиљада или 0,5%) и други. У «остале националности» сврстане су етничке заједнице са мање од две хиљаде припадника (Египћани, Ашкалије, Чеси, Јевреји и др.) којих има укупно 17, 6 хиљада (0,2%). Број лица која су искористила своје Уставом загарантовано право и нису желела да се национално декларишу износи чак 160,3 хиљада (2,2%). Такође, значајан је и број лица (30,7 хиљада или 0,4%) који се изјаснио у смислу регионалне припадности (на пример, Војвођанин, Шумадинац, Ваљевац, Београђанин и слично) (табела 1).

Етничка структура становништва Србије по великим административно територијалним целинама показује да је север Србије знатно хетерогенији (2,8 милиона или 77,8% Срби) од Србије-југ (3,2 милиона или 88,8% Срби). У оквиру прве територијалне целине налазе се два, са етничког аспекта дијаметрално супротна региона. Београдски регион је хомоген јер 1,5 милиона или 90,7 % чине Срби, а све остале националности су појединачно испод 0,5% (осим Рома 1,7% и Црногораца 0,6%). Регион Војводине је изразито етнички шаролик, представља прави мозаик различитих народа, религија, језика и култура. То потврђује и податак да од укупно 1,9 милиона становника Срби чине две трећине становништва (66,8%), док чак десет етничких заједница партиципира са преко 0,5%. Мађари су по бројности најрелевантнија национална мањина (13,0%), а затим Словаци (2,6%), Хрвати (2,4%), Роми (2,2%), Румуни (1,3%) и Црногорци (1,2%), док све остале етничке заједнице појединачно партиципирају са мање од 1%. У Војводини је убедљиво и највише лица која нису желела да се национално декларишу (4,2%).

Табела 1. Национална припадност становништва Србије (без Косова и Метохије), 2011.

Национална припадност	Република Србија	Србија-север			Србија-југ		
		Укупно	Београдски регион	Регион Војводине	Укупно	Рег. Шумадија и Западне Србије	Рег. Јужне и Источне Србије
Укупно	7186862	3591249	1659440	1931809	3595613	2031697	1563916
Срби	5988150	2795083	1505448	1289635	3193067	1799394	1393673
Албанци*	5809	3503	1252	2251	2306	591	1715
Бошњаци	145278	2376	1596	780	142902	142767	135
Бугари	18543	2677	1188	1489	15866	365	15501
Буњевци	16706	16641	172	16469	65	41	24
Власи	35330	352	182	170	34978	2105	32873
Горанци	7767	6507	5328	1179	1260	694	566
Југословени	23303	20237	8061	12176	3066	1635	1431
Мађари	253899	252946	1810	251136	953	433	520
Македонци	22755	17362	6970	10392	5393	1854	3539
Муслимани	22301	7356	3996	3360	14945	14411	534
Немци	4064	3770	498	3272	294	130	164
Роми	147604	69716	27325	42391	77888	20649	57239
Румуни	29332	26692	1282	25410	2640	567	2073
Руси	3247	2474	1301	1173	773	463	310
Русини	14246	14173	245	13928	73	38	35
Словаци	52750	52425	2104	50321	325	164	161
Словенци	4033	3354	1539	1815	679	287	392
Украјинци	4903	4620	418	4202	283	171	112
Хрвати	57900	54785	7752	47033	3115	1645	1470
Црногорци	38527	32043	9902	22141	6484	3805	2679
Остали	17558	13793	7083	6610	3765	1840	1925
Нису се изјасн.	160346	119989	38971	81018	40357	15386	24971
Рег.припадност	30771	29856	1289	28567	915	626	289
Непознато	81740	38519	23728	14791	43221	21636	21585

Извор: Књига 1 - Национална припадност, подаци по општинама и градовима, Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, РЗС, Београд, 2012.

Напомена: Према званичној класификацији Републичког завода за статистику дате су све националности у Србији (са преко 2000 припадника) према попису из 2011. године.

* Непотпун обухват припадника албанске националности

Са друге стране, јужна Србија која је национално хомогенија, има два региона, такође, релативно хомогена, али ипак раз-

личита у погледу врсте и степена разуђености етничке структуре. Наиме, регион Шумадије и Западне Србије има бимодалну етничку структуру што значи да Срби (88,6%) и Бошњаци/Муслимани (7,7%) чине чак 96,3 % укупне популације овог региона, а остали учествују са маргиналним уделима. Регион Јужне и Источне Србије, наглашено хомоген и готово монолитан (Срби чине 89,1%), одликује разуђенија етничка структура што показује већи број етничких заједница са значајнијим уделима Роми (3,7%), Власи (2,1%), Бугари (1,0%), Македонци (0,2%) и други.

ПРОМЕНЕ У НАЦИОНАЛНОЈ СТРУКТУРИ СРБИЈЕ (БЕЗ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ), 2002-2011.

Последњи попис становништва спроведен је у условима не тако радикалних геополитичких промена као претходни, али су економска криза, политизација пописа и бојкот становништва албанске националности, процес укључивања Србије у европске интеграционе токове, као и нерешено питање Косова и Метохије, несумњиво имали утицаја на демографски развитак и општу друштвено-политичку климу у земљи.

У циљу сагледавања етнодемографских промена које су се десиле у последњем међупописном периоду (2002-2011), у методолошком смислу је неопходно свођење података из 2002. године на методологију у складу са номенклатуром статистичко територијалних јединица последњег пописа. У том смислу видимо да је северна Србија забележила смањење етничке хетерогености будући да је удео Срба као већинске националности повећан (са 75,9% на 77,8%), док је на југу Србије удео Срба незнатно смањен (са 89,3% на 88,8%). Посматрано по регионима, у Београду није било значајнијих етничких промена, изузев смањења удела Југословена (са 1,2% на 0,5%) и Црногораца (са 1,3% на 0,6%) услед промене приликом декларисања о националној припадности. У региону Војводине настављен је тренд из претходног међупописног периода (1991-2002) када је дошло до етничке хомогенизације (удео Срба се повећао са 57,0% на 65,1%) посредством етноцентричних миграција, односно првенствено доласком огромног броја српских избеглица. (Радушки, 2006). У 2011. години број Срба је смањен (за 32,2 хиљада), али је удео поново повећан (са 65,1% на 66,8%) због веће негативне стопе раста припадника других етничких заједница. Наиме, код огромне већине националности у Војводини забележено је апсолутно и релативно опадање (услед негативног

прираштаја, емиграција, промене приликом изјашњавања), а највеће код Југословена (са 2,5% на 0,6%) и то због другачијег декларисања, што се и очекивало с обзиром да држава Југославија више не постоји. Настављен је и тренд повећања броја лица који су се изјаснила у смислу регионалне припадности (са 0,5% на 1,5%) или нису желела да се декларишу (са 2,7% на 4,2%).

Друга два региона на југу Србије показују супротне трендове. Наиме, Шумадија и Западна Србија у поређењу са ранијим пописом (Срби 90,5%) има нешто мању етничку хомогеност (Срби 88,6%) због повећаног удела Бошњака/Муслимана (са 6,8% на 7,7%), Рома (са 0,6% на 1,0%), као и лица које се нису декларисала (са 0,3% на 0,8%). Регион Јужне и Источне Србије бележи повећање степена етничке хомогености јер је удео Срба релативно порастао (са 87,9% на 89,1%), иако се њихов број апсолутно смањено (са 1,5 милиона на 1,4 милион), што је, пре, свега, последица смањеног удела Алабанца у укупној популацији овог региона због бојкота пописа. Све остале националности су имале смањење или стагнацију, осим Рома чији се удео значајно повећао (са 2,6% на 3,7%).

Посматрано по националности, између последња два пописа на нивоу Републике Србије дошло је до апсолутног смањења броја припадника српске националности (за 224,7 хиљада или 3,6%, индекс 96,4), а повећања удела (са 82,9% на 83,3%). Разлози су већа стопа морталитета од наталитета, стара старосна структура (просечна старост српске популације износи 42,6 година), док је пораст удела последица ниже стопе раста код осталих националности (табела 2).

Редослед три бројчано најрелевантније етничке заједнице у Србији се променио у односу на 2002. годину (Срби, Мађари, Бошњаци), па су у 2011. години после Срба и Мађара, на трећем месту Роми. У протеклом периоду, за готово све националности карактеристични су неповољни трендови у популационом развоју који су проузроковали опадање њиховог броја и удела у укупној популацији Србије, изузев Рома, Бошњака, Муслимана и неких бројчано мањих етничких скупина (Горанци, Немци, Руси..) који су забележили пораст.

Табела 2 . Промене у националној структури Србије (без Косова и Метохије), 2002-2011.

Национална припадност	Број		%		Пораст – смањење 2002-2011	Индекс (2002=100)
	2011	2002	2011	2002		
Укупно	7 186 862	7 498 001	100,00	100,00	-311 139	95,9
Срби	5 988 150	6 212 838	83,32	82,86	-224 686	96,4
Албанци *	5 809	61 647	0,08	0,82
Бошњаци	145 278	136 087	2,02	1,81	9 191	106,8
Бугари	18 543	20 497	0,26	0,27	-1 954	90,5
Буњевци	16 706	20 012	0,23	0,27	-3 306	83,5
Црногорци	38 527	69 049	0,54	0,92	-30522	55,8
Горанци	7 767	4 581	0,11	0,06	3186	169,5
Хрвати	57 900	70 602	0,81	0,94	-12702	82,0
Југословени	23 303	80 721	0,32	1,08	-57418	28,9
Мађари	253 899	293 299	3,53	3,91	-39400	86,6
Македонци	22 755	25 847	0,32	0,34	-3092	88,0
Муслимани	22 301	19 503	0,31	0,26	2798	114,3
Немци	4 064	3 901	0,06	0,05	163	104,2
Роми	147 604	108 196	2,05	1,44	39411	136,4
Румуни	29 332	34 576	0,41	0,46	-5244	84,8
Руси	3 247	2 588	0,05	0,03	659	125,5
Русини	14 246	15 905	0,20	0,21	-1659	89,6
Словаци	52 750	59 021	0,73	0,79	-6271	89,4
Словенци	4 033	5 104	0,06	0,07	-1071	79,0
Украјинци	4 903	5 354	0,07	0,07	-451	91,6
Власи	35 330	40 054	0,49	0,53	-4724	88,2
Остали	17 558	11 708	0,24	0,16	5850	150,0
Нису се изјас.	160 346	107 732	2,23	1,44	52614	148,8
Рег.припадност	30 771	11 485	0,43	0,15	19286	267,9
Непознато	81 740	75 483	1,14	1,01	6257	108,3

Извор: Књиге пописа за одговарајуће године.

Напомена: Наведене су све националности у Србији са преко 2000 припадника према попису из 2011. године, а према званичној класификацији Републичког завода за статистику.

* Непотпун обухват припадника албанске националности у 2011.

Припадници ромске националности су имали пораст за преко једне трећине (индекс раста 136,4) јер их одликује релативно висок наталитет, а низак морталитет због младе старосне структуре (просечна старост износи 28,3 године), па је позитивни прираштај главна компонента њиховог пораста. Међутим, сталне промене етничке припадности често су имале кључну улогу у популационој

динамици, а основни разлог за мимикријске реакције Рома треба тражити у стално присутној, скривеној или отвореној дискриминацији према њима, што је имало за последицу вољну асимилацију у већинску или неку другу националност, губљење или прикривање свог етничког идентитета. Роми због лошег материјалног статуса нису захваћени социјалном покретљивошћу што, такође, значајно утиче на развијање свести о сопственом положају и националном идентитету (Радушки, 2009). Ипак, последњи пописи показују да Роми ређе прибегавају етничкој мимикрији и слободније се изјашњавају за свој етнос.³⁾ Поред Рома, и Бошњаци су имали повећање бројности (за 9,2 хиљада, индекс пораста 106,8), и удела (1,8% на 2,0%) што је резултат ниског морталитета јер су млада популација (просечна старост 33,5 година) и релативно високог наталитета. Демографска динамика и стабилност при националном одређивању слична је и код Муслимана јер је у суштини реч о истом етничком корпусу, па бележе апсолутни пораст (за 2,8 хиљада), док је удео остао готово непромењен (0,3%).

Истовремено, највеће смањење несумњиво бележе Југословени, за преко три пута (са 80,7 хиљада на 23,3 хиљада, или са 1,1% на 0,3%). Они су и у периоду 1991-2002. забележили велико смањење (за чак 70%), а из политичких разлога тај тренд се наставио. Југословени немају посебно етничко порекло, чине их припадници различитих националности (претежно српске), затим лица из мешовитих бракова, а заједничка одредница им је идентификација са државом у којој живе. Већ у попису 1991. године носили су име државе која није постојала у некадашњим оквирима, а у попису 2002. њихов број је значајно опао с обзиром да је управо у овом периоду Југославија нестала са историјско-политичке сцене. Тако се преовлађујућа друштвена и политичка клима највише рефлектовала управо на *Југословене*, а њихов ситуациони идентитет и мимикрија од пописа до пописа условљени су пре свега актуелним тренутком и местом. Са разбијањем «друге» Југославије било је логично да Срби реактивирају сопствени државотворни капацитет и врате се интегралном српском државном идентитету, али то остаје нерешено и почетком 21. века. Поставља се питање да ли ће приступање европској интеграцији без претходног јасно дефинисаног српског државног идентитета имати велику цену имајући у

3) Приликом припреме и спровођења последњег пописа било је извесних промена у вези пописивања ромског становништва. Наиме, представници Рома су учествовали у пробном попису (1-15. новембра 2009. године) као пописивачи и инструктори, како би се едуковали и након тога укључили у спровођење пописа 2011. године чиме би се остварио један од важних предуслова за потпуним обухватом ромске националне мањине, у циљу добијања квалитетних података о њиховом стварном броју и демографским карактеристикама, као и већег поверења Рома у резултате званичне статистике.

виду на минимум сведене српске државне и демографске капацитете (Стенић, 2012).⁴⁾

Код Црногораца, такође, због политичких фактора односно промене у националном изјашњавању број и удео су готово преполовљен (са 0,9% на 0,5%). Мађари, највећа национална мањина у Србији, бележе апсолутно смањење од 13% или за 39, 4 хиљада (индекс 86,6), као и релативно (са 3,9% на 3,5%). Разлози су висок морталитет (просечна старост износи 45 година) и негативни прираштај, као и иселјавање. Код Влаха су у овом попису забележене несумњиво највеће промене у популационом кретању. Наиме, за разлику од периода 1991-2002, када су захваљујући искључиво националном декларисању имали повећање за готово три пута (са 15 хиљада на чак 40 хиљада), у раздобљу 2002-2011, на њихову демографску динамику субјективни фактор изјашњавања имао је мањег значаја, а пресудни су били неповољни трендови у природном кретању (Радушки, 2011). Висок негативни прираштај (Власи спадају у најстарије популације у Србији, просечна старост је преко 50 година) је кључни фактор опадања бројности (са 40 хиљада на 35,3 хиљада, индекс 88,2). Код осталих националних мањина (Хрвати, Словаци, Румуни, Македонци и други) настављени су досадашњи негативни трендови у природном и механичком кретању, као и веће или мање промене у изјашњавању. Треба имати у виду и фактор значајног повећања броја недеklarисаних лица (за чак 53 хиљаде, индекс 148,8), као и оних која су се узјаснили у смислу регионалне припадности (за 19,3 хиљада, индекс пораста 267,9) што је индикатор актуелних прилика у земљи и ставова грађана према националном опредељивању.

ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ ПО РЕГИОНИМА И ОБЛАСТИМА - ПОПИС 2011.

Савремени просторни размештај становништва Србије формирао се у дугом историјском периоду деловањем многобројних чинилаца који су детерминисали укупни друштвено-историјски,

4) “Било би погрешно данас поистовећивати српско национално питање са српским државним питањем. Објективно сви Срби, будући да су расејани по целом свету, не могу да живе у једној држави посебно не у национално хомогеној. Државне границе су немоћне пред утицајем планетарне информатичке цивилизације». Али нова држава, свеједно да ли ће се звати Југославија или српска држава, не треба и не сме да буде на штету српског народа, а истовремено она мора бити изграђена на принципима правде, слободе и демократије са апсолутним важењем принципа недискриминације у погледу нације, вере и културе (Биговић, 2000/2002).

демографски, економски, социјални и културно-цивилизацијски развој овог простора. Током бурне историје, због интензивних миграција становништва мењао се етнички састав и територијални размештај, али је истовремено текао и процес формирања појединих народа и етничких група (Цвијић, 1966). Просторни размештај националности условљен је диференцираним природним прираштајем, етнички селективним миграцијама, као и економским, политичким, културним и многим другим факторима. У циљу добијања прецизније етничке слике Србије, ова анализа обухвата ниже територијалне јединице, односно према административној подели из 2011. године, четири региона (укупно 25 области) и најзаступљеније етничке заједнице чији припадници имају етничку већину у некој од општина те области.

Београдски регион статистички чини само једна област - *Београдска* (1,7 милиона становника) у којој после Срба (90,7%), највише живи Рома (1,7%), затим Црногораца (0,6 %), Југословена (0,5%) и Хрвата (0,5%).

Регион Војводине у етничком смислу одликује комплексан национални састав, а пет најзаступљенијих етничких заједница представљају Срби, Мађари, Словаци, Хрвати и Роми. Између седам области које се налазе у оквиру овог региона постоје релевантне етнодемографске разлике. Етнички најкомплекснија је *Севернобачка област* (186,9 хиљада) у којој Срби чине око једне четвртине (27%), највише је Мађара (40,8 %), а на трећем месту су Хрвати (7,8%) претежно настањени управо у овој области. Географски размештај мађарске популације одликује тренд концентрације у мањем броју општина с високим степеном етничке хомогености. Према просторној дистрибуцији, Мађари имају етничку већину у две општине: Бачка Топола (57,9%) и Мали Иђош (53,9%), док у Суботици имају релативну (35,7%). Припадници мађарске националности чине и у *Севернобанатској области* (147,8 хиљада) већинско становништво (46,6%) са апсолутном превагом у Ади (75,0%), Кањижи (85,1%), и Сенти (79,1 %), а релативном (49,7%) у општини Чока (где су имали апсолутну већину по претходном попису). Просторно-етничку компактност Мађара потврђује податак да само у ове две области (Севернобанатска и Севернобачка) је настањено преко половине (58%) укупног броја Мађара Војводине. У *Јужнобачкој*, популационо највећој области војвођанског региона (615,4 хиљада), Срби партиципирају са 72,4%, Мађари са 7,8% и Словаци са 4,0% који имају у Бачком Петровцу апсолутну већину (65,4%). У овој области у општини Бечеј припадници мађарске националности имају релативну већину (46,3%), док у

осталим општинама апсолутну превагу имају Срби (укључујући и Врбас где су у 2002. имали релативну), изузев у општини Бач где (као и 2002) бележе релативну већину (46,9%). *Јужнобанатска област* (293,7 хиљада) има сличан етнички састав, па је највише Срба (71,0%), а затим Словака (4,7%) који чине већину у општини Ковачица (41,8%). Територијална концентрација Словака је највећа у Јужнобанатској и Јужнобачкој области јер од њиховог укупног броја у Војводини, само у ове две области живи чак 76,4%, а у две већинске општине 38,5% Словака. У осталим областима Војводине (*Западнобачка, Средњобанатска и Сремска*, као најхомогенија) припадници српске националности имају апсолутну етничку превагу у свим општинама.

Регион Шумадије и Западне Србије обухвата осам области које имају релативно висок степен етничке хомогености, а пет најзаступљенијих националности су Срби, Бошњаци, Роми, Муслимани и Црногорци. Најхомогенија је *Моравичка област* (212,6 хиљада) јер Срби чине 97,0%, а највећа и најхетерогенија *Рашка област* (309,3 хиљада) у којој после Срба (60,9%) најзаступљенији су Бошњаци/Муслимани (35,8%) и имају етничку већину у Новом Пазару (81,2%) и Тутину (93,5%). Основна одлика ове области је сте традиционална подвојеност становништва на два доминантна етноса - српски и бошњачки/муслимански, што је карактеристика и *Златиборске области* (286,5 хиљада) будући да поред Срба (82,2%) ту живи велики број припадника бошњачко/муслиманске националности (15,5%) са етничком превагом у општини Сјеница (78,6%). Етнопросторни размештај показује да од укупног броја Бошњака/Муслимана из овог региона само у Златиборској и Рашкој области живи преко 98%, што јасно илуструје степен њихове концентрације у западном делу Србије (Гиговић, 2009). У односу на 2002. годину они су задржали етничку већину у поменутиим општинама. У осталим областима овог региона (*Колубарска, Мачванска, Поморавска, Расинска и Шумадијска област*) удели Срба се крећу око 95% са апсолутном већином у свим општинама.

У региону *Јужне и Источне Србије* најзаступљеније етничке заједнице у Срби, Роми, Власи, Бугари и Македонци. Чине га девет области од којих је национално најхомогенија *Подунавска област* (199,4 хиљада) јер Срби чине 94,6%, а најхетерогенија *Борска област* у којој припадници српске националности партиципирају са нешто преко три четвртине, а затим Власи (10,7%) које одликује висока територијална концентрисаност мада немају немају етничку превагу ни у једној општини. Ова национална мањина је бројчано релевантна и у *Браничевској области* (183,6 хиљада) где

партиципирају са 7,2%, као и у *Зајечарској области* (120,0 хиљада) где чине 5,2% укупног становништва. *Јабланичка област* (216,3 хиљада) региструје после Срба, највише Рома (5,3%), будући да су Албанци у општини Медвеђа делимично бојкотовали последњи попис. У *Пчињској области* (159,1 хиљада) после Срба (83,3%), има највише Рома (8,7%) а затим Бугара (4,6%) са апсолутном већином у општини Босилеград (71,0%), док се у Бујановцу и Прешеву припадници албанске заједнице нису одазвали попису (у 2002. су имали апсолутну већину). Иначе, ова област је према прошлом попису била најхетерогенија, управо због великог броја Албанаца (готово једна четвртина). *Пиротска област* је популационо најмања област (92,5 хиљада) у којој поред Срба (83,7%), највише су настањени Бугари, који имају апсолутну већину (53,5%) у општини Димитровград (2002. су имали релативну већину са 49,7%). У свим преосталим општинама региона Јужне и Источне Србије припадници српске националности чине апсолутну етничку већину.

На основу квантитативне анализе може се запазити да просторни размештај становништва Србије одликују одређене регионалне специфичности, што се испољава са једне стране у изразитој концентрацији и јачању процеса етничке хомогенизације на појединим просторима, а са друге стране, у просторној дисперзивности карактеристичној за неке друге припаднике етничких заједница (Спасовски, 1994). Тако, у 2011. години поред већинске, још четири националности имају високу територијалну концентрацију са апсолутном или релативном етничком доминацијом у најмање једној општини, као што су Мађари у осам општина, Словаци у две, Бошњаци / Муслимани у три и Бугари у две општине. Територијална дистрибуција становништва показује да је етнички простор Срба знатан и функционално повезан, изразито хомоген, док је висока етничка компактност бројчано релевантних националних мањина на периферним деловима земље. Реч је о погранично настањеним мањинама које имају специфичан територијални распоред и етничку доминацију, па питање њиховог статуса и политичког организовања даје посебну тежину и значај мањинском питању.

Србија је мултиетничка држава у којој су националне мањине диференциране по бројности, просторној дисперзивности, друштвеној кохезивности, политичкој организованости, националној еманципацији, етничким, демографским и другим особеностима. При томе, деловање демографског фактора (бројност и просторна компактност) не би требало да буде ни предност ни препрека за остварење основних мањинских права. (Башић, 2005). Национално законодавство Србије не прави разлику међу мањинама у

погледу њихове бројности и призната права су доступна свим припадницима мањина. У Закону о заштити права и слобода националних мањина (2002) регулише се начин остварења индивидуалних и колективних права, односно свих права која су уставом или међународним уговорима гарантована припадницима националних мањина (Кривокапић, 1996). У Србији као вишенационалној држави мањинско питање је од изузетне важности, па је регулисање положаја и заштите права мањина, али и лојалност припадника националних мањина држави у којој живе, кључ за стабилност, безбедност и просперитет државе

* * *

Може се закључити да су промене у етничкој структури Србије биле очекиване и знатно мање изражене него у претходном периоду, а основне детерминанте су демографски фактори, првенствено етнички диференциран природни прираштај и разлике у миграционом салду по националности, затим промене у погледу изјашњавања о националној припадности, али и економске и политичке околности. Као резултат поменутих чинилаца, током времена поједине етничке заједнице повећавале су свој број и удео, док су друге имале стагнирајуће или негативне трендове у популационој динамици што је утицало на промену етничке слике Србије. Основна карактеристика последњег међупописног периода је смањење броја становника, јер су интензивирани дугогодишње негативне тенденције у обнављању становништва, затим, јачање емиграционих токова, као и настављање тренда етничке хомогенизације, мада знатно мањег интензитета него у периоду 1991-2002 (када је био проузрокован огромним, присилним и вољним миграцијама становништва). Оправдано се претпоставља да промене у етничкој структури нису завршене, као ни процеси који их условљавају. Међутим, какве ће у наредном периоду бити тешко је предвидети, пре свега због отворених питања смера и обима будућих миграција (унутрашњих и спољних), од стабилности националног опредељења поједних националности, али и од опште друштвено-економске и политичке климе у земљи.

Nada Raduski

POPULATION OF SERBIA BY ETHNICITY - 2011 CENSUS

Summary

This paper analyzes of the population of Serbia (excluding Kosovo and Metohia) according to the 2011 census results, with special emphasis on the quantitative and qualitative ethno-demographic changes that have taken place in the last intercensal period (2002-2011). Changes in the ethnic structure caused by next relevant demographic factors: natural increase, migration and changed declaration on national affiliation. Data analysis of the ethnic composition of Serbia by territorial units (Serbia-North and Serbia-South), by regions (Belgrade region, Vojvodina region, Šumadija and West Serbia region, South and East Serbia region), and within them by areas and municipalities. On the whole, the ethnic picture of the Serbia is a complex one and undergoing changes continuously. Some areas have a more complex ethnic composition, while ethnic homogenization on the population prevails in others, in consequence of different natural growth rates and ethno-centric migrations, as well as many political, socio-economic, cultural and other factors.

Key words: census, ethnicity, ethnodemographic changes, regions, areas, Serbia.

ЛИТЕРАТУРА

- Башић Г. “Демографија и политика мултикултуралности”, у: Маџура Милош и Гавриловић Ана (ур.), *Еволуција популационе политике и Србији 1945-2004*, САНУ, Београд, 2005.
- Биговић, Р. «Црква, нација и национални програм», *Српска политичка мисао*, бр. 1-4/2000/2002, стр. 223-229.
- Гиговић, Ј. “Етнички процеси становништва Новог Пазара у другој половини XX века”, *Демографија*, књ.6/2009, стр.133-148.
- Кривокапић Б. “Неки проблеми у вези са правном уређењем положаја мањина у СР Југославији”, у: Становчић Војислав (ур.), *Положај мањина у Савезној Републици Југославији*, САНУ, књ. 19, Београд, 1996.
- Радуски, Н. *Националне мањине у Централној Србији - етничке промене и демографски развој*, Институт друштвених наука, Београд, 2007.
- Радуски, Н. “Демографске компоненте националног идентитета”, *Српска политичка мисао*, вол. 31, бр.1/2011, стр.321-336.
- Радуски, Н. “Етничка слика Србије на почетку 21.века”, *Наше теме - Бела кућа*, 2006, стр. 52-62, Службени гласник, Београд.

- Радушки Н. “Образовање као кључ за интеграцију Рома у друштво”, *Политичка ревија*, вол. 19, бр. 1/2009, стр. 189-205.
- Републички завод за статистику *Национална припадност, подаци по општинама и градовима, Попис становништва, домаћинства и станова 2011.*, књ. 1, РЗС, Београд, 2012.
- Републички завод за статистику *Национална или етничка припадност; Попис становништва, домаћинства и станова у 2002.*, књ. 1, РЗС, Београд, 2003.
- Спасовски, М. “Територијални размештај народа и националних мањина у СР Југославији, *Југословенски преглед*, бр. 1/1994, стр. 27-39.
- Степић, М. “О српском геополитичком идентитету”, *Српска политичка мисао*, вол. 36, бр.2/2012, стр. 11-40.
- Цвијић, Ј. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Завод за издавање уџбеника, Београд, 1966.

Resume

Due to its specific geographical position, historical heritage, political circumstances, demographic development and constant population migrations, Serbia is a multiethnic, multiconfessional and multicultural country. In the last inter-censal period (2002-2011) relevant changes happened in the ethnic structure of Serbia which were primarily conditioned by differentiated natural growth per nationalities, migrations, as well as national and religious revivalism, very pronounced in certain nationalities, simultaneously with the appearance of ethnic mimicry present in other ethnic communities.

Demographic factors decisively influenced the changes in ethnic structure, spatial distribution, population density and concentration in Serbia, which is primarily manifested in differentiated demographic development of certain ethnic communities, not only in view of natural replacement but in scope and direction of migrations as well. However, as emphasized, non-demographic factors also affected the ethnic picture of Serbia to a greater or lesser degree, such as changes in national affiliation, different methodological solutions during censuses, the awakening of national conscience in certain nationalities, absence of national awareness with others, mixed marriages, assimilation and integration processes, as well as some extraordinary or specific socio-political circumstances. As a result of the stated factors and primarily differentiated natural growth per nationalities, certain ethnic communities increased their number and ratio over time, while others had stagnating or negative trends in the population dynamics which influenced changes in the ethnic population structure.

The basic trends in territorial distribution and concentration of certain ethnic communities in Serbia is characterized by certain regional specificities as well as pronounced spatial-demographic polariza-

tion. Changes in demographic development and territorial distribution of certain nationalities are demonstrated in outstanding concentration and strengthening the process of national homogenization in certain regions, while on the other hand, there is a high degree of spatial dispersion characteristic for other ethnic communities.

It is justifiably assumed that the tendencies of changes in ethnic population structure are not finished, nor the processes which condition them. However it is not possible to foresee what the changes in ethnic composition will be in the forthcoming period, primarily because of unknown trends in population reproduction, and the even more unclosed questions of the direction and intensity of future internal and external migrations, stability of national determination of certain ethnic communities and similar. In any case, the question of ethnic structure and ethno-demographic changes is sensitive and should not be left to spontaneous demographic trends, as the consequences of such trends are numerous, diverse and long-term.

* Овај рад је примљен 18. новембра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. марта 2013. године.